

KOVÁCS KRISZTINA

Túl a transzközépen

FEKETE VINCE: VAK VISSZHANG

Sétatér könyvek
Kolozsvár, 2015
80 oldal, 3400 Ft

Fekete Vince legfrissebb kötete válogatott gyűjteményei közül sem az első a sorban. A válogatások, a reprezentatívnak szánt életmű jellegű kiadások, ha számuk és sűrűségük nem lép át egy ésszerű határt, mindenképpen érdekes pillanatai egy életműnek. Az újrarendezés, a csiszolás, a „szöszmötölés”, a rostálás a poéta legfontosabb önreflexív feladatai közé tartozik, arról nem is beszélve, hogy az egyébként sem hatalmas olvasótábort megmozgató lírakötetek „újrakevert verziói” a kiadás származási helyétől függően is az olvasóközönség különböző rétegeit szólaltathatják meg.

Fekete Vince a '90-es évek elején a romániai, nem sokkal később a magyarországi magyar irodalomba is berobbanó transzközép irányzat, csoport, szellemi közösség formátumos képviselője. A kánonokat lebontó, az irodalmat az öni-rónia, a stíluspárodia, a travesztia, a perszifláz, az hommage felől is újragondoló kör új, fiatalos, ám annak mindenkori illékonyásával számot vető kánont teremtett. Blöff volt vagy sem, csoportosulásként volt-e csak jelentős, nemzedéki összefogásként, egységében értelmezhető-e igazán a többek között Sántha Attila, Bréda Ferenc, Orbán János Dénes, Lovétei Lázár László, László Noémi, Farkas Wellmann Endre, Kelemen Hunor, György Attila és Fekete Vince által összetartott szellemi közösség, hatásuk a kortárs magyar nyelvű irodalomra egyenként sem elhanyagolható.

A folyóiratként majd könyvkiadó céggént is prosperáló Előretolt Helyőrség ízlésformáló szerepe, szellemi nyitottsága, a vagányságot, a formai és/vagy esztétika alázatát szimbiozisban őrző etikai irányelvei a projekt valamennyi alkotója, elsősorban pedig fő motorja, a fiatal tehetségek felfedezésében valós érdemeket szerző Orbán János Dénes fontos vállalkozásaként kerül be majd joggal az irodalomtörténeti kézikönyvekbe. Igaz ez akkor is, ha OJD jelenlegi, sok sebből vérző, megkérdőjelezhető, e sorok írója számára legalábbis elfogadhatatlan morális választásai, szakmailag is vállalhatatlan kultúrfinanszírozó, tehetséggondozó ténykedése talán

árnyéket vet majd az egész csoportosulás és kvalitásos figurái kétségtelen jelentőségére.

Mindentől emelkedve vitathatatlan tény, hogy a Helyőrség tagjainak a költészet autonómiáját megvalósító életművei külön-külön is fontos tétjeit emelgették a romániai (erdélyi, partiumi, bánáti stb.) magyar irodalomnak. A transzilvanizmus Trianon után fokozottan fontos, ám a kilencvenes évekre már megfáradt, kiszámítható esztétikai légkörébe fújtak friss szelet, nem mellékesen úgy, hogy lázadásukban a tradíciók hangsúlyozása is szerepet játszott. Megtanították, és – bár törekvéseiktől a vátesz szerepkörénél akkor még talán semmi sem állt távolabb – újra eszünkbe idézték, hogy a szépirodalom az író és az olvasó közös szó-
rakoztatására szánt életforma, amelyet nem árt, ha valóban mindketten élveznek.

Eközben a kisebbségi léthelyzet, a marginalizáció, a minoritás állandó határszituációiból, azokkal számot vetve az egyik legnyomasztóbb és legridegebb kelet-európai diktatúra romjain a kisebbségi irodalmi tér sokszor kényszerpályákat eredményező bilincseit is lerázták magukról, a minoritásbeli irodalmi létezés esetleges biztonsági játéka helyett a multikulturális szituációk legjobbat igyekeztek kidomborítani.

Saját hagyományait jól ismerve, tisztelve és szeretve tudták, elődeik, akár a Gaál Gábor irányította legendás Korunk-nemzedék, a Bartha Miklós-féle Ellenzék vagy a Bánffy Miklós főszerkesztésében készülő Erdélyi Helikon gárdájának Aradon, Kolozsváron vagy akár Budapesten született tagjai is megharcolták a határokat átlépők többszöri pályakezdésének csatáit. Az említett lapok körének a trianoni békeszerződés után a Nyugat nemzedékeihez csatlakozó, a békediktátum után az új országok közt vándorló szépírói hősei (pl. Hunyady Sándor, Kuncz Aladár, Laczkó Géza) is megfutották a másik ország másik közönsége és kiadója előtti újrakezdés, újraserkesztés, válogatás köreit.

Fekete Vince vers- és prózakötetei ebből a belátásból indulva is reflektálnak tradícióra és progresszióra, formai és egzisztenciális kérdésekre. A *Vak visszhang* a korábbi lírai gyűjtemények kronológiáját követve mértéktartóan és higgadtan gondolja újra a saját életmű produktumait. Teszi ezt úgy, hogy a szerző szépírói tevékenységének önálló kötetei jórészt az ismert és kultikus partiumi és erdélyi kiadóknál jelentek meg, és bár alkotójuk jelenléte a magyarországi magyar folyóiratokban is folyamatos, reprezentatív volt, tudjuk, a széles közönséghez eljutás nehézségeivel a 21. századi „dalnoknak” számot kell vetnie. Különösen akkor, ha ráadásul a földrajzi, a nyelvi és a kulturális köztesség poézist ugyan inspiráló, az egzisztenciális és a személyes biztonságot, kényelmet viszont nem garantáló helyzetében kell poétának lennie.

Fried István irodalomtörténész, a Helyőrség talán legelkötelezettebb magyarországi recenzense és értő befogadója a transzközépről szóló több részes tanulmányának egy passzusában az akkor első kötetes Fekete Vince lírájáról így ír: „Az általam a leginkább ismert ifjú erdélyi poéták közül az ő kötete mutatja a legváltozatosabb formákat, műfajokat, mindazonáltal nyelvi Orbán János Dénes kísérletezőbbnek tűnik. Nála található a legnagyobb változatosság a hangnemet illetőleg (a komor-tragikustól a persziflázsig, a satirikusig), ám minthogy istenkeresése nem oly mélyről jövő (legalábbis én így olvasom), a blaszfémiaának sem jut el addig a határáig, mint Sántha Attila.” (Fried István: *A transzközép keresés lírikusai, I-II. Helikon, 1996, 17., 19. sz.*)

Mindez az azóta eltelt időben, a változó, formálódó lírai teljesítményben mérve még izgalmasabbnak tűnik. A *Vak visszhang* valamennyi versét, öt korábbi lírakötet és egy új ciklus darabjait végigolvasva még mindig igazak Fried állításai, hozzátéve azt, hogy Fekete Vince

költeményei a poétikai karakter természetes változásában is önazonosak maradtak. Költészetét valóban kevésbé jellemzi a nyelvi szubverzivitás mint OJD líráját, a klasszikus, „nyugatos” esztétika atmoszférája összességében erőteljesebben nyomot hagyott rajta. Persze az első kötet, az 1995-ös a *Parázkönyv* e válogatásban is megjelenő darabjai ugyanúgy deklarátívak, mint az EH többi szerzőjének első jelentkezései. Nem meglepő hát, hogy a csoport több tagja által irodalmi apának választott Faludy György Villon-travesztiáival indul Fekete Vince első kötete is. A *Kilakoltatottak rondóiból* F. Gy. emlékére mottót viselő *Invokáció* a Faludy-féle Villon-átköltéseket indító, Feleky Géza író, irodalomtudós emléke előtt tisztelgő ajánlást idézi. A transzközép indulásához méltó szituáció, a még élő példaképet, Faludyt „hunyt meszterként” megszólítani. Ez most, húsz év távlatából is ütős kezdése a *Parázkönyv*nek, amely persze a szonettformát is szabadon kezeli.

Az első kötet szerelmes versei a klasszikus modernség tradícióit követve teszik meg a könnyed ujjgyakorlatnak tűnő, ám mégis briliáns gesztust, amelyben a szexuális aktus képei nemcsak önmagukért valók, látható céljuk, hogy a költészetet és a formát is erotizálják. Így teljesül a líra mindenkori fontos tapasztalata, a mindenestül érzékivé tett nyelv középpontba helyezése. A *Parázkönyv*ben a kapcsolatok kezdete és vége valóban sokszor a vágánsköltészet és Villon modorában és képeiből fejlődve ábrázolódik, ám ez nem kelti az öncélú allúzió érzetét: „nem illeti mohón izzó pihéim/szád nyelved lázasan sietve nem kutat/forró völgy legmélyén eredő sós kutat” (8.) (*Térden-könyökön, A Kilakoltatottak rondóiból*) „Verset írok! A vékony paneleken áthallatszik./Mit nem adnék most ázott-szamóca melledért!” (14.) (*Hétvége*)

Nem beszélve arról, hogy a Múzsával való folyamatos és intenzív kapcsolattartás mennyire fontos az egész EH-körnek, mindez Fekete Vince verseiben is erőteljesen reflektált probléma, ahogy ebben a kis négysorosban is olvasható: „Három konyak, s két üveg/vörösbor után/verset írtunk./Ő fogta/ceruzám.” (20.) (*Szerelem*)

A *Parázkönyv* *Vak visszhangba* válogatott darabjai közül a vonatút, vasúti sín motívumait használók az elválás, a magány képei mellett a 20. századi történelem kataklizmáit is idézik, „lebegve a víz színén míg eljő/érted zakatolván fehér dagadt/vitorláival a halál maga/mit számít akkor kinek volt igaza” (10.) (*K-vers*) A versek a modernség esztétikai iránytűjét követve a váltók, vasúti elágazások világába finom József Attila-allúziókkal vezetik be az olvasót: „Hagyta gyáván (betartotta szavad?)/rajta kerek zakatoljanak,” (11.) (A.)

A játék és a költészet, köztük a sakktábla és a világ határainak immanenciája, a variabilitás, a kombinatorika mindig is, de Mallarmé *Kockadobás* című költeménye óta fokozottan sokat használt inverzei egymásnak. A sakkbán is jeleskedő Vladimir Nabokov egy sakkozóról szóló, az örület és a normalitás határait kutató, formájában megoldásaiban is a rejtvények, a feladványok logikája mentén szerveződő regénye (*Zascita Luzsina*, 1929) a tárgya Fekete Vince *Végzetes végjáték* című versének. A magyarul Horváth Sz. István fordításában *Végzetes végjáték* majd *Luzsin-védelem* címmel olvasható regény reminiscenciák és vendégszövegek tárháza. Nabokov könyvét Dosztojevszkij, Csehov, Flaubert, Verne, Conan Doyle műveire, figuráira való utalások népesítik be, ahogy az EH lírája úgy általában, és közte Fekete Vince költészete sem értelmezhető e formai és textuális gazdagság nélkül. Az örület előszobájában tébláboló Luzsin e versbeli víziója mintha az egész alkotói oeuvre kicsinyítő tükre lenne: „A mélyben tarka négyzetek, fénykockák,/kószáló figurák./Új kombináció!/Tán róttá volna még ingón körbe a szobát./De dörömböltek homlokán.” (12.) (*Végzetes végjáték*)

Az *Ütköző* (1996) című második lírakötetből a friss gyűjteménybe válogatott versek (*Ütköző, Ahogy a vonat*) a vonatos tematikát a határnyitás, a diktatúrák bukása, az utána következő csendes, a nosztalgia, a csalódás lehetőségét és már megélt élményét is hordozó érzést sűrítik. Mindez a legerőteljesebben talán az *S egy utolsó kattánás* című opuszban jelenik meg: „Aztán a határon át: udvarias/katonák, győzelmet jelző/V betűk. S az öröm, mikor/a sok házat, tanyát; a sűrű/után a kéket, a sárgát, a lilát,/A polcok roskatagát!” (25.)

Az *Ütköző-ciklus* utolsó verse a *Csütörtök* Dsida Jenő talán legismertebb, leegyszerűsítő olvasatokra is alkalmas, közhelyes emblémaként is működtetett fontos versét, a *Nagycsütörtököt* parafrázeálja. A *Nagycsütörtök* intertextuális hálója Ottliktól Páll Lajosig, Tandoritól Gerevich Andrásig húzódhat. Orbán János Dénes például *Verecke híres útján, át Kocsárdon* című pastichával mutatott fityiszt a patetikus nemzeti költészet toposzáinak.

Fekete Vince költészetében, ahogy Vincze Ferenc is írja remek Dsida-tanulmányában, hasonlóan központi darab ez a vers, a kisebbségi dimenziót áttranszformáló beszéd mód végpontja, fontos önmeghatározó gesztusa. Vincze Ferenc *Csütörtökről* szóló elemzésének különösen tanulságos sorai szerint: „A Dsidánál még implicit kisebbségi helyzetre való utalás itt explicitté válik, a helységnév (Székelykocsárd) már nem magyarul, hanem románul (Rázboieni) jelenik meg, mintegy utalva a kisebbségi lét folyamatos felszámolására. Ezzel az utalással leszűkítette az értelmezési tartományt, ez a pár sor a továbbiakban meghatározza a befogadó lehetőségeit” (Vincze Ferenc: *Volt csatlakozás: Gondolatok Nagycsütörtök r(l)évéén*, Kortárs, 2004, 12. sz. 117-122, 121.)

Mindez ismét a sematikus értelmezési kánonoknak, amelyeket Dsida esetében is sokszor hiba volt alkalmazni, mond ellent, olyan leheletfinom iróniával, amely ismét a paródia fel-emelésével, az irónia tiszteletadásá emelésével von aurát a mesterek feje fölé.

A harmadik lírakötet, a *Jóisten a hintaszékből* (2002) verseiből a leginkább az ontológiai és egzisztencialista bíbelődések erősödésének karaktere emelhető ki. A forma iránti játékoság továbbra is jelen van, de a hang, erősebben artikulálva a már említett klasszikus és késő modern esztétikai kánont, a korábbiaknál talán erőteljesebben foglalkozik az élet elmúlásának problémájával. Ezzel párhuzamosan, ezt erősítve, a természeti környezetbe vetett én dilemmái, szemlélődései is egyre nagyobb hangsúlyt kapnak. A peripatetikus dinamika a szókreatív hagyományt idézi, az antik költészetben elmerülő szerzők (Babits, Kovács András Ferenc) szövegeinek vagy csak egy-egy momentumuknak verstémává tétele is mintha ezt a törekvést erősítené.

Érett, fontos versek *A gazda bekeríti*, az *Áram* vagy a *Hondáját ugratja*. A Babits-parafrázis halállal higgadtan számot vető elbeszélője így mesél a deheroizáló vátesz szerepről, melyben a haláltánc motivika is felbukkan egy-egy pillanatra: „S mindegy bolond vagy hamar vátesz/Vagy bármire mire csak szó van/Kantár és hám s a Gazda rád tesz/(A vers is csak olcsó szólam)//Nem örültem hogy vendéged voltam” (34.) (*A gazda bekeríti*) Eközben a vágáns dalnok megnyilvánulásai továbbra is markáns karaktert adnak a verseknek: „Nyalják az égen a fékvizet/kecses pitbullok, vérebe,” (39.) (*Hondáját ugratja*)

Az EH direktívái között, a *Jóisten a hintaszékből* több darabjában is, a mester-tanítvány viszony folyamatos újraértelmezése a téma, a sorok mögött valóban elsősorban Faludy György árnyképe sejlik fel: „Komisz légy, becsvágyó, rideg,/kaparj, kapaszkodj száz körömmel,” (41.) (*A Mester. Fiaihoz*) A *Jóisten a hintaszékből* fontos ciklusa, a *Leveleskönyv* az élet elfogásával könnyedén számot vető sorai mellett a szerelmi tematika elmélyültebbé válásá-

val kelt figyelmet: „pörög tovább a filmünk/a mindennapi beidegződéseink/a megszokások rendje hogy/felkelünk hogy kávét főzöl” (47.) (*Na igen hát igen*)

A *Piros autó lábnymoi a hóban*, a költő negyedik kötete egy kislány nézőpontjából, nyelvi eszközkészletével beszéli el a szülők megismerkedésének történetét. A gyerek narrátor a megcsalást, a szerelmi sokszögeket, a kapcsolatok bonyolultságát csak látszólag redukált, valójában nagyon is bonyolult nyelven beszéli el, tapasztalatai a vonzalmak, kötődések genealógiájáról nem kevesebbek, mint a felnőtt létben tévelygő családtagjaié.

A válogatott versek utolsó két egysége a *Védett vidék* és az új, könyvben még nem olvasható költeményeket tartalmazó *Vargaváros* minőségi és esztétikai esszenciája az eddigi alkotói pályának. El is szakad talán a korai versek szókimondásától, a poétikai univerzum legjobb értelmében vett pimaszságtól, de a nemzeti tradícióra való reflektálás, amely imponáló formában jelenik meg bennük, nem válik kárára az újabb verseknek

Az erdélyi magyar irodalomtörténetben a 19. század, a kiegészés óta folyamatosan dinamikus mozgásban lévő transzilvanizmus fogalma a két világháború között, Trianon után vagy akár az 1960-as, '70-es években is a folyamatos újradefiniálás állapotában volt. Jeney Éva legutóbb *A magyar irodalom története III.* kötetében olvasható alapvető tanulmánya a kulturális terrénumok, a kulturális identitást hordozó földrajzi terek szembenállásaként is jellemzi a transzilvanizmus és bírálói harcát. Fekete Vince költészete nem áll ebben sem egyedül az egykori „EH-klub” tagjai között, utolsó két ciklusában olyan pátoszmentes tisztelettel ragadja meg a szülőföld iránti szeretetet, ami a sokszor szerény elvárásoknak is megfelelő, a legkevésbé jó értelemben vett nacionalista alapú poétikai esztétikák igényeinek is megfelelő. Ám kulturális antropológiai modellje, amely a közép-európaiságot a „geokulturális tériesség” (Faragó Kornélia) progresszív fogalmai felől közelíti meg, a kortárs magyar irodalom regionális hangjainak legjobb hagyományaihoz (pl. vajdasági magyar irodalom, a Bánát kortárs szerbiai szerb és magyar; romániai román és magyar alkotóit; vagy a magyarországi mikro-régiók tájkultúráját szépirodalmi témává tevő csoportosulások irodalmi szövegei), legerősebb és legautentikusabb hangjaihoz csatlakozik. A *Vargaváros Századelő* szabad versének sorai ezzel az elmélyültséggel mutatják fel a monarchikus atmoszféra soknemzetiségű világának auráját: „Aztán a piac kiürül, az akasztószegekről eltűnnek a/cszimák, fazekak, cipők, már fut is a kicsi inas bőrös/húsért Győrffihez. Bindernél ma friss csapolás lesz./Az öregsegéd megkezdi a hazapakolást.” (89.)

Az *Óda a holnapi asszonyokhoz* Vas Istvánt meg is nevező mottója nemcsak a költő ismert versének (*Óda a tegnapi asszonyokhoz*) folytatása. Vas versvilágában éppen ennek az eltűnő kettős monarchiának az árnyéka látszódott, az aranykorba kapaszkodó nemzedék és életforma elfogyása, nosztalgikus hangulatai is tematizálódtak. Miközben a klasszikus modernség költőinek műzsái meg is neveződnek a versben, a mindenkori poétai magatartás, a pályakezdés forrongó hevülete, a verscsinálás érzelmi állapota idéződik fel, a lírikus pályájának íve az emberi életszakaszok, a test megromlásának képeivel párhuzamosan fut.

A *Vak visszhang* vagy a *Védett vidék* című versek fejezetekre tagolódó fragmentumai, ahogy az *Egy hajó barázdái* folyóval egybesimuló hajóteste, a határok elmosódása a természetet megfigyelő higgadt krónikás pozíciójából írt szerelmes versek, melyeknek tárgya ez a pátosztól mentesen is megragadható és leírható haza. A kötődés, a szülőföld lírai megközelítései ezek a versek, így állításaik egy része a transzilvanizmus leegyszerűsítő olvasatának természetábrázolása ellenében halad, ám itt látszik igazán, hogyan jeleníthető meg egy sok-

színű nyelvi és kulturális közeg egy olyan poétikai modellben ahol a hagyomány megfricskázása, kritikája és a benne való elmerülés egyszerre működtethető.

A *Vargavárosnak*, a könyv utolsó egységének versei (pl. *A szülőhely kartotékai*) ezt a lajstromozást erősítik. Lehetne még beszélni a Radnóti hommageok-ról (*Tajtékos még*), a Tóth Árpád-allúziókról, a Kosztolányi előtt tisztelgő *Kérdésről*, a nemzedéktársaknak írt dialógusteremtő darabokról (*Film. Lövétei Lázár Lászlónak*) vagy a késő modernségben is olyan fontos városi tranzitzőna (L. Petri György költészete) kiemelt helyszíneit bejáró versről, a címében rockzenei klasszikust (Led Zeppelin) idéző darabról (*Stairway to Heaven*). Mindegyik fontos kérdést válaszol meg, a hagyománnyal és a megújulással együtt élni tudó lírikus alázatának versei.

Fekete Vince válogatott kötete izgalmas gyűjtemény, amellet, hogy helyzetjelentés egy lírai pálya pillanatnyi állapotáról, ajánlatokat is tesz az olvasónak. Elsősorban azt, hogy a közép-kelet-európai kulturális táj, amiben létezünk organikus környezet, amellyel tisztelettel is bánhatunk. A nemzedéki összetartás, kánonok és irányzatok pedig, amelyek az irodalmi közösségeket is mozgatják, nemcsak a követhető és támogatható, meghaladható és elutasítható dimenziókban, hanem a kettő közötti képlékeny mezsgyén, az elfogadás, a kritika és az önkritika immanenciájában is értelmezhetőek korábbi alakítóik számára.

